

kan hoogstens sekere wat betrekking het op die onderwerp kortliks benadruk. Wanneer 'n mens aan jouself die vryheid veroorloof om alleenlik sekere aspekte van jou onderwerp te behandel, dan beteken dit ook dat jou keuse van die aspekte wat behandel word tot 'n mate noodwendig arbitrêr moet wees. In hierdie geval wil ek graag 'n paar opvattinge onder u aandag bring wat, meen ek, vandag van aktuele belang vir ons geword het. Ek sal ook nie probeer om finale antwoorde op die dinge wat ek noem, te gee nie, maar dit alleen in u midde lê sodat dit as 'n prikkel kan dien tot verdere diskussie en gevolglike opheldering.

Die voorbeelde wat ek noem ter opheldering of verduideliking van die stellings wat ek maak, het ek geneem uit u eie kennisveld, die gebeurtenisse of toestande waarvan u kennis dra of wat uself beleef of beleef het. Juis daarom sal daar heelwat verskil van opinie wees al na gelang van elkeen van u se persoonlike opvattinge en sal dit gevolglik die nodige stimulus verskaf om oor die probleme wat geponeer word, diep na te dink. Die mensdom beleef vandag 'n ontsettende krisis en die enigste hoop vir die mens bestaan daarin om nie toe te laat dat hy willoos saamgesleur word nie, maar dat hy al sy vermoëns sal aanwend om in te gryp in hierdie krisis en dit probeer beheer.

DIE BEGRIP GESKIEDENIS

MET geskiedenis bedoel ons eintlik sekere gebeurtenisse wat in die verlede met die mens deur sy eie toedoen of andersins plaasgevind het. Met „gebeurtenisse wat plaasgevind het” bedoel ons nie sommer maar net enige gebeurlikheid nie, maar al daardie spesifieke dinge wat daartoe gelei het om 'n besondere mensegroep (kultuurgroep, ras, nasie, staat, gemeenskap) se opvattinge, hulle leefwyse, hulle kultuuruitinge, hulle politieke instellings, hulle eie samestelling, ens. te laat *verander*. *Verandering* is dus eintlik geskiedenis.

Die historikus is bewus van die feit dat geen ontwikkelende mensegroep vir een oomblik staties kan wees nie, dat byna onmerkbaar veranderinge binne die groep aanwesig is wat uiteindelik oor die breëre terrein merkbaar word. *Verandering* behoort beskou te word as iets wat bereik behoort te word, as 'n geleentheid om die stagnaserende elemente af te skud; as vooruitgang en vervulling in stede van 'n onderwerp van vrees te wees soos dit in ons tyd geword het. Ons het die onbewuste aanvoeling van 'n wêreld in voortdurende verandering, voortgang as noodsaaklike noodwendigheid gaan verloor en in die plek daarvan het gekom *vrees*, vrees vir die môre. Op 'n tydstop waarin die veranderingsprosesse veel vinniger en radikaler plaasvind as te enige ander tyd in die afgelope vierhonderd jaar, is hierdie houding te betreur want hierdie vrees kan maklik aanleiding daartoe gee dat die wêreld by ons verby beweeg en ons onself in 'n lugleegte van volkome isolasie en dus stagnasie sal bevind.

Dr. T. S. van Rooyen, Senior Lektor in Geskiedenis aan die Universiteit van Pretoria, Vise-Voorsitter van die Genootskap Oud-Pretoria. Dr. van Rooyen se toespraak wat hiermee gepubliseer word, is by geleentheid van die Genootskap se Jaarvergadering op 21 November 1961 gehou.

VAN PREHISTORIE NA GESKIEDENIS

'N **V**OLK se geskiedenis is eintlik in wese die veranderinge en die faktore wat tot daardie veranderinge aanleiding gegee het om daardie volk op daardie bepaalde tydstip te maak wat hy is. Hierdie faktore en die veranderingsproses is eintlik die objek van studie deur die historikus.

Hierdie veranderingsproses kan somtyds snelopeenvolgend wees soos by die Chinese en Indiërs aan die einde van die sestende eeu. By laasgenoemde twee kultuurgroepe het die veranderingsproses of „ontwikkelingsproses”, soos dit somtyds beskryf word, selfs teen die sewentiende eeu tot stilstand gekom, tot stagnasie gekom. Skrywers het dan ook verkeerdelik na die Chinese verwys as 'n volk sonder geskiedenis. Aan die ander kant kan hierdie veranderingsproses glad nie voorkom nie soos by die primitiewe mens. Hulle verkeer in 'n prehistoriese stadium soos trouens die hele menseras op een stadium was. Dit is dan ook een van die belangrikste verskille tussen die sogenaamde „beskaafde of ontwikkelde” mens en die primitiewe mens dat laasgenoemde geen geskiedenis het nie. Hy het wel 'n uitwendige geskiedenis—sy stamhoofde sterf of word vermoor, daar vind onderlinge oorloë plaas, die stameenhede disintegreer as gevolg van uitwendige faktore, ens., maar daar vind by hom geen innerlike verandering plaas nie, hy bly nog wat hy was, dink nog soos hy gedink het, doen nog soos hy gedoen het, ens. Hy bly m.a.w. staties en lewe instinktief in ooreenstemming met oorgelewerde norme, instellinge, ens. Daar is

by hom geen *beskouing*, verrasionalisering van hierdie innerlike dinge wat tot sy leefwyse aanleiding gee nie; daar is by hom blote passiewe aanvaarding. Hy word die objek van studie deur die opgeleide etnoloog, nie van die historikus nie.

Dit is egter 'n opvallende verskynsel dat wanneer hierdie primitiewe mens of pre-historiese mens in aanraking kom met die historiese mens, hy die nodige stimulus ontvang om 'n eie ontwikkeling deur te gaan, soos by die ou Germaanse stamme nadat hulle in aanraking gekom het met die Grieks-Romeinse beskawing, of hulle toon 'n onvermoë om die stimulus te absorbeer en toon 'n neiging om te verdwyn soos by die Boesman en by die inboorlinge van Australië. Die Maories van Nieu-Seeland het ook aanvanklik hierdie neiging getoon maar het gedurende die afgelope vyftig jaar merkwaardig op die uitdaging gereageer.

Die mensegroep wat geskiedenis ondergaan en dit kan ondergaan is juis in die proses van verandering (historiese wording) besig om sy lewensopvattinge, sy waardebeskouinge, sy staatkundige en sosiale instellings en opvattinge, ens. te verander of laat toe dat dit verander in ooreenstemming met ooreenkomstige behoeftes wat by die groep as gevolg van sekere uitwendige en inwendige faktore (nuwe godsdienstig-filosofiese beskouinge, asook politieke en ander „ideologieë”) aanwesig is. Dat so 'n verandering dikwels gepaard gaan met stryd, weet ons natuurlik. Terselfdertyd gaan dit gepaard met spanning, onsekerheid, vertwyfeling en 'n verhoogde aanvoeling van die tragedie van die menslike bestaan. Dit is dan ook merkwaardig dat die konsep van *tragedie* (Goethe, Shakespeare, ens.) as kunstvorm in die Weste met sy snel veranderende lewensmomente ontstaan het.

'n Kenmerk van die ontwikkelende mensegroep, nasie, kultuur of ras, is die geskiedenis (verandering) wat hy deurgaan. 'n Verdere kenmerk is ook die *beredwilligheid* en die besef van die vermoë om verandering te ondergaan. Daar bestaan by hulle die besef dat 'n keuse gemaak moet word om sodoende die toekoms in te beweeg. Daardie keuse word uiteindelik die mensegroepe se verantwoordelikheid. Hulle dra dit met hul mee. Die verantwoordelikheid berus nie in laaste instansie by individuele persone soos na die Tweede Wêreldoorlog gemeen is nie.

ISOLASIE

'N **G**ROEP wat geskiedenis ondergaan bestaan nooit voort in *isolasië* nie. Daarvoor is die wêreld eenvoudig te klein. Veral vandag met ons fantastiese netwerk van kommunikasiemiddele is die wêreld tot eenheid gebind. 'n Kenmerk van elke ontwikkelende of veranderende mensegroep is sy vermoë om te kommunikeer en hierdie vermoë is inherent en vind bewustelik of onbewustelik plaas.

Veral in ons land waar alle fisiese afstande tussen die verskillende ras- en kleurgroepe so te sê uitgewis is, is hierdie feit van belang. Wat die Afrikaanssprekende binne sy eie geleedere dink, doen en oor besluit, raak ook die Engelssprekende en raak ook die Bantoe. Elke taal- en rasgroep

staan *teenoor* die ander se doen en late. Wat ons in ons land dink en doen, golf uiteindelik breed uit oor ons grense en ofskoon selfs oseane ons somtyds van mekaar skei, vind kontak tog plaas vanweë hierdie inherente vermoë tot kommunikasie. Ons het hierdie eenvoudige feit in die verlede te maklik vergeet. Ofskoon ons en ook sekerlik ander, ons die morele reg toe-eien om te verwag dat ons ons probleme self oplos, los ons dit nie in isolasie op nie. Daar word kennis geneem van hoe ons te werk gaan en wat ons doen; daar vind selfs reaksie daarop plaas en dit afgesien van die feit of die reaksie om bloot selfsugtige redes is of nie. Hierdie reaksie op en teenreaksie is dikwels 'n bepalende faktor in die geskiedenis.

REGRESSIE

IN ons eie land het die Afrikaanssprekende dikwels in die verlede hardop gedink sonder om te besef dat die *swartman* ook ore het om te luister en 'n eie interpretasie gee aan ons denke; die Engelsman het besluite geneem sonder om te besef of die feit te aanvaar dat die Afrikaanssprekende die reg het om daarop te reageer. Misverstand en selfs bitterheid was dikwels die erfporsie van diegene wat besluite in isolasie geneem het ofskoon dit somtyds nie anders kon nie. 'n Kenmerk van die Nasionaal-Sosialisme van Hitler se Duitsland was die isolasie waarin hierdie politieke dogma ontstaan het en dit nou afgesien van die faktore wat 'n diesulke ontstaan-in-isolasie waarskynlik noodwendig gemaak het. Die aanraking van so'n groep met ander na sy inkubasie in afsondering, is gewoonlik destruktief na een of ander kant toe, want aanraking beteken noodwendige beïnvloeding en binnedringing — bewus of onbewus — met 'n teenoorgestelde reaksie. 'n Verdere kenmerk van sulke doktrines wat in isolasie ontstaan het, is die absolute streng onbuigsame formulering daarvan maar wat dikwels versuiker word onder 'n laag van moraliteite of eties-godsdienstige beskouinge. Die basiese kenmerk is die negering van die beginsel van veranderlikheid, m.a.w. dit word a-histories. Dit onderdruk die kennis van die verlede wat op die teendeel wys, dit skep bewustelik 'n skewe beeld van die verlede onder die dekmantel van allerlei aardige filosofiese benaderinge en beskouinge om die historiese *reg* van die doktrine te „bewys”, en dit volstaan wantrouend teenoor individue binne eie geledere wat die ootmoed besit om die bestaande norme te toets aan die waaragtige bestaanbaarheid daarvan. Dit skep m.a.w. noodwendig spanning binne eie geledere wat op veranderlikheid dui al is die wil teen verandering aanwesig. Selfs die skynbaar onveranderlike verander op die end noodwendig, behalwe as die mens bereid is om te stagniseer, bereid is om tot die primitiwiteit te verval. In so'n geval kan so'n groep uitwendig die indruk skep van hoogbeskaafdheid veral d.m.v. sy tegnologiese bekwaamheid, maar inwendig sink hul (in sommige gevalle tydelik altans) terug tot die primitiewe oervorme soos gebeur het in Duitsland met sy konsentrasiekampe tydens die afgelope wêreldoorlog. Ander westerse lande is natuurlik ook nie vry te spreek nie.

DIE AANVANG VAN GESKIEDENIS

DWARSOOR die wêreld is die laaste oorblyfsels van die primitiewe pre-historiese mens binne die milieu van die historiese mens betrek. In hierdie proses van intrekking of kulturele kontak, is die primitiewe mens uit sy primitiewe eenselwigheid en eendersheid losgeruk. In sy primitiewe staat was die volkere van Afrika objek van studie deur die antropoloog. Vanaf ongeveer 1945, d.w.s. na die afgelope wêreldoorlog, het hulle geskiedenis 'n aanvang geneem. Voor die tyd kan ons hoofsaaklik praat van die geskiedenis van die witman in Afrika, nou praat ons van die geskiedenis van die inboorlinge van Afrika aangesien 'n diepgaande verandering besig is om by hulle plaas te vind. Hierdie veranderingsproses sal deur die historikus beskryf word.

Van al die Bantoe- en Negervolke van Afrika word ons eie Bantoebevolking die diepste geraak aangesien hulle op 'n breëre vlak binne die historiese milieu van die blanke betrek is. Dit sou ons eenvoudig nie baat om 'n beleid t.o.v. die Bantoe te formuleer wat die primitiewe pre-historiese benadruk nie. Deur dit tog wel tot 'n mate te doen en juis omdat die terminologie wat gebruik is op die primitiewe gebaseer is, is ons beleid vir 'n groot gedeelte van die Bantoe—veral die verstedelike Bantoe—en ook die res van Afrika, onaanvaarbaar of slaan dit tenminste nie in nie.

DIE ONHERROEPLIK VERBYGEGANE

EK het hierbo daarop gewys dat geskiedenis met die verlede te doen het, met die dinge wat in die verlede gebeur het. Dit het m.a.w. te doen met die dinge wat onherroeplik verby is. Dit kan deur navorsing in herinnering geroep word, maar dit kan nooit weer herskep of herstel word nie. Ons kan dus nooit weer na die verlede terugkeer en leef en dink soos dié mense geleef en gedink het nie, en om aspekte uit die verlede te neem, dit te benadruk om daardeur politieke stemming te veroorsaak, is om die minste te sê: immoreel, so nie futiel nie, want so'n „stemmingstuk” wat gewoonlik uit verband uit geruk is, het alleenlik 'n tydelike gebruikswaarde, nl. om 'n politieke doktrine te probeer bestendig met al sy bygaande newekwaliteite soos ek hierbo aangedui het.

DIE VRYHEID VAN DIE MENS

DIE verlede het die eienaardige eienskap dat dit in ons gemoed in 'n vae, nie-omlynde gevoel voortleef. Al die gebeurtenisse wat die mensegroep waartoe die individu behoort, gevorm het, en gemaak het wat hulle is (die Duitser is 'n Duitser vanweë sy *geskiedenis*, so ook die Engelsman, Afrikaner, ens.), leef in die individue voort in die vorm van vae emosies. Dit kondisioneer hom tot 'n groot mate, maak hom wat hy is, vorm sy denke en word 'n belangrike faktor in sy toekomstige beslissings. Dit wil nog nie sê dat die mens se toekomstige besluite en reaksies daarom gepredistineer of voorspelbaar is nie, want wanneer 'n mens deur 'n situasie

gekonfronteer word, maak hy 'n *keuse*, 'n keuse wat die resultaat is van 'n opweeg van die historiese elemente (waardebeskouings) in hom aanwesig saam met beskouinge wat hy op daardie oomblik van bewus word en wat nie noodwendig uit die verlede tot hom oorgedra is nie. Juis die mens se vermoë om die voordele en nadele van 'n moontlike keuse objektief tot 'n mate selfs onpersoonlik te analiseer, maak sy keuse vry. Die intellek is nie absoluut gebonde nie, daarin bestaan die vryheid van die mens. Indien stemming veroorsaak word (propaganda, ens.) deur die eensydige benadrukking en buite verband ophaal van 'n gebeurtenis of situasie uit die verlede, word die oordeel verblind en word die besluit wat geneem word, vertroebel. In hierdie verband hou Paul Kruger se woorde: „Soek in die verlede . . . ens.”, dan ook vir ons 'n waarskuwing in.

DIE STUDIE VAN GESKIEDENIS IN ONS SKOLE

DIT is m.i. juis ook omdat geskiedenis in die verlede gebruik (of misbruik, sic!) is om stemming te verwek, dat die studie van geskiedenis in ons skole in diskrediet val het. Die intrinsieke opvoedkundige waarde daarvan is heeltemal uit die oog verloor. Ten dele moet die oorsaak hiervan gewyt word aan die feit dat geskiedenis dikwels en veral in die laerskole gedoseer word deur persone wat nie die vaagste benul het van wat geskiedenis eintlik is nie. Die meeste leerlinge wat die laerskoolkursus deurloop het, se kennis van geskiedenis bestaan eintlik maar net uit 'n klomp losstaande datums, name van persone en stemmingsverhale soos dié oor Japie Greyling, Dick King, Dirkie Uys en konsentrasiekampstories. Die matrikulante se kennis bestaan basies uit 'n reeks losstaande „spotvrae”, waardeur aan die vereistes van 'n eksamen voldoen word en niks meer nie.

Juis omdat die studie van geskiedenis so moeilik is, kan die eenvoudige vraag wat geskiedenis is, eers in die vierde studiejaar, d.w.s. in die honneursklas behandel word. Dit beteken dat 'n student met 'n B.A.-graad na drie jaar op universiteit in werklikheid nog nie in staat is om veel meer as feitekennis aan die leerling oor te dra nie. Geen onderwyser behoort m.i. 'n matriekklas in sy sorg te hê indien hy nie ten minste sy honneursgraad voltooi het nie, want eers dan het hyself tot dié stadium gevorder waar hy enigsins oor die vak besin het en 'n begrip gevorm het van die faktore wat ons en ander mense van hierdie ou wêreld se hede bepaal het en wat die hede gemaak het wat dit is.

DIE HEDE IS DEUR DIE MENS SELF GESKEP

AS ons praat van die *hede*, die *nou*, dan bedoel ons eintlik wat die Duitsers sal noem ons *Umwelt* wat deur die mens gevorm is. Elke oomblik van die verlede het dus 'n hede gehad. Die mens onderskei hom van die dier in dié sin dat hy sy omgewing *verander*, *omvorm*, ondergeskik maak aan hom, sodat hy in terme van sy eie besondere opvattinge, van wat vir hom mooi, goed en reg is, sy lewe vir homself draaglik maak. Hy gaan woon nie soos 'n aap in 'n boom nie, maar gebruik die hout van die boom

om vir hom sover as wat sy vernuf strek gebruiksartikels te maak. Uit die grond en klip bou hy sy huise, ens., en deur gebruikmaking en ontdekking van die kragte wat in die natuur aanwesig is, ontwikkel hy sy wetenskap. Hy skep dinge uit die natuur ooreenkomstig sy opvattinge van wat mooi, goed en aanvaarbaar is, of wat sy lewensbestaan vergemaklik. Dit word dan sy „beskawing” of „kultuur” genoem. Die mens is kultuurskeppend. Maar selfs sy kultuur is aan voortdurende veranderinge onderhewig. Hy vernietig sy kultuur d.m.v. sy oorloë, hy verwaarloos die bestaande, laat dit tot niet gaan vanweë die feit dat sy opvattinge van wat goed, mooi en bruikbaar is, verander. In dié sin het sy kultuur ook ’n geskiedenis, vorm dit ’n nuweprodukt van sy algemene geskiedenis. Al woon die mens somtyds selfs te midde van hierdie kultuuroorblyfsels soos ruïnes van geboue, ens., dan keer hy nooit daarna terug nie. ’n Italianer wat in Rome groot geword het, die Romeinse geskiedenis ken, die Romeinse boukuns, ens., bestudeer het, selfs die Romeinse taal kan praat, kan nogtans geen Romein wees nie en enige poging in dié rigting sal eerder bespotlik as iets anders voorkom. Die verlede is verby, kan nooit weer werklikheid word nie—sic transit gloria mundi!

Maar tog vind pogings om die verlede te laat herleef plaas of word pogings aangewend om te wees en maak soos hulle in die verlede gewees en gedoen het. Ons probeer dan die verlede emuleer. Ons weet bv. dat Italië teen die einde van die vorige eeu op Tripolitanie in Noord-Afrika aanspraak gemaak het omdat dié gebied eeue van te vore die graanskuur van Rome was. Al wat Italiëmet die seënwense van die ander groot moondhede ge-erf het, was sandduine en ’n noodwendige staatsuitgawe wat die geduldige Italianer moes opdok in ’n futiele poging om Rome se verbygegane glorie te laat herleef. Mussolini het aan dieselfde siekte, wat ons maar gerieflikheidshalwe historicitus kan noem, gely. Ons moet oppas dat ons self nie aan hierdie siekte wat spanning, selfs verwarring, maar nooit sekerheid kan veroorsaak, gaan ly nie. Ons moet nie dié dinge uit ons verlede wat onafskeibaar verbonde is aan ons nasiewording, tot orakel verhef nie. Ons kan onself so maklik belaglik maak voor ander terwyl ons eie oordele nie die minste daardeur verhelder word nie, eerder vereng word. Op gevaar af dat ek ’n storm sal ontketen, wil ek die bewering maak dat die Voortrekkereëufesvierings wat gekulmineer het in die hoeksteenlegging by die Voortrekkermonument op 16 Desember 1938, hoe goed dit ookal bedoel was, watter grootse inspirasie dit ookal vir ons volk ingehou het, ongelukkig, ofskoon nie bewustelik of met opset nie, ’n gedeelte van die Afrikaner se heroïese verlede so oorbenadruk het, dat daar vir die Engelssprekendes geen deel was of kon wees in daardie feesvierings nie, terwyl dit die Bantoe afgeskrik het, want dit het tot hom deurgedring (hoe verkeerdelik ook) dat die oorsprong van dit alles by sy onderwerping aan die witman berus. Daar is geen poging deur die Afrikaanssprekendes aangewend om die Bantoe te bereik, d.w.s. met hom te kommunikeer nie, en die Afrikaner se standpunt verstaanbaar voor te stel en oor te dra nie.

Die skade wat daar gedoen is, juis omdat ook die vorm wat die feesvierings aangeneem het, die Afrikaner gaan isoleer het, hom tot sy eie emosies laat keer het tot uitsluitel van enige breëre begrip van die terrein waarop ons geskiedenis homself afgespeel het, word nou stadiggaan oorbrug en herstel, maar die gevaar bestaan dat té veel van daardie verengde lewenssiening in ons denke oorgebly het wat ons somtyds 'n bietjie onverdraagsaam teenoor ander en veral teenoor onself kan maak.

ONVERDRAAGSAAMHEID

AS so'n eienskap van onverdraagsaamheid, verenging by ons aanwesig is, of by watter volk ook al—die „My country, right or wrong”-mense—dan word dit 'n gevaarlike faktor aangesien toekomstige beslissings daarop gefundeer sal word en dit alleenlik tot bitterheid en misverstand kan lei voordat die skaal weereens herstel is.

GELOOF

DIE Joodse benadrukking of uitlewing van die beginsel, „God's chosen people”, het ook die Jood teenoor die nie-Jood gaan isoleer. Geen effektiewe kommunikasie tot beter begrip kon plaasvind nie, en ofskoon dit die Joodse gemeenskap in sy verspreidheid deur die eeue gehandhaaf het, het dit die nie-Jood voortdurend teenoor die Jood geplaas. Dit was nie net in Duitsland waar die Jood vervolgd is nie, maar vervolging het ook, o.a., al in Engeland, Spanje en ander lande voorgekom. Bewustelike skepping van afstand skep die nodige atmosfeer van suspisie.

Net in bogemelde verband hierdie enkele waarskuwing: moet nooit Bybelse tekse aanhaal om 'n politieke ideologie te regverdig of bestendig nie.

EMOSIES

EN van die belangrikste faktore wat die menslike groep se geskiedenis bepaal, is oorge-erfde emosies wat as vooroordele beskryf kan word en wat dikwels hul ontstaan in sekere gebeurtenissituasies het. Die aanwesige emosies speel dikwels 'n groot rol in die formulering van beleid, ens., wat weer daarop gemik is om toekomstige situasies te bepaal. Sulke emosies kan bewustelik aangewakker word d.m.v. gruwelstories, ens., wat ten doel het om verharding van opinie mee te bring. Voorbeelde hiervan is legio in die Duits-Engelse en Duits-Franse verhoudinge gedurende die afgelope eeu. Hierdie emosies is tydelik van aard en hul aanwesigheid hang van omstandighede af. Wie sou twintig jaar gelede kon voorspel dat die Japanners wat aan ons as die „Yellow Peril” voorgehou is, vandag 'n gesogte bondgenoot van die Weste sou wees?

Wanneer 'n tyd van snelle verandering beleef word soos ten tye van oorloë of rewolusies, of selfs bewus wees van toekomstige probleme en „gevaar”, beplan die staatsmanne, die volksleiers en almal wat saamgebind word deur die emosies wat dit in die lewe roep, altyd vir vrede en 'n